

ÚJRAOLVASÓ

Három nap Pápán 1843-ban

MAGYARORSZÁGON A KÉSŐ RENDI KORSZAKBAN csak a nagyobb városokban adtak ki magyar és német nyelvű folyóiratokat, hetilapokat, amelyek a vidéki városok eseményeiről is beszámoltak. A reformkorban elsősorban a pesti hetilapok vidéki levelezési rovataiban olvashattak az érdeklődők a társasági életről. Az 1830–1840-es években a női olvasóközönséget megcélzó divatlapok rendszeresen beszámoltak a nemzeti kultúra kialakítását szolgáló mozgalmakról, rendezvényekről. Az olvasók nem csak a nagyvilág, hanem az ország fejlődését is nyomon követhették.

A divatlapok között a vezető szerepet az 1833-ben indított *Regélő* játszotta, amely 1842–1848 között *Regélő Pesti Divatlap* néven jelent meg. 1843-ban Garay János költő szerkesztette, hetente kétszer látott napvilágot egy-egy divatkép melléklettel. A kiadóhivatal az Űri utcában, Trattner-Károlyi ház „második udvara” második emeletén kapott helyet. Magyarországon minden postahivatalban elő lehetett rá fizetni, Ha valaki külföldön élt, akkor a bécsi főpostán kellett megrendelnie. Erdélyben Kolozsvárott, bizonyos Méhes úrnál¹ lehetett előfizetni a lapot. Félévi előfizetése Pesten 5, postán 6 pengőforint volt. Garay lapja 1843 augusztusában két számban közölte a John álnévű újságíró tárcáját, amely háromnapos pápai tartózkodásának tapasztalatait örökítette meg.²

Az útleírás kedvelt műfaja volt a biedermeier irodalomnak, ezért nem véletlen, hogy az újságíró a „látogató” szerepébe bújva számolt be Pápára történő utazásáról, a város nevezetességeiről, társaséletéről. Mivel a divatlap hivatalosan nem politizálhatott, és a cenzúra is meghatározta a vélemény-nyilvánítás lehetőségeit, gyakori volt, hogy az újságíró álnevet használt. A névtelenségbe burkolózó szerző a helyi társadalmi életet őszintébben bemutathatta, mint egy

¹ MÉHES SÁMUEL (Kolozsvár, 1785. január 30. – Kolozsvár, 1852. március 29-én Kolozsvár) kolozsvári református főiskola menynység- és természettan tanára, lapszerkesztő, erdélyi országgyűlési képviselő. Szerkesztette és kiadta saját nyomdájában az *Erdélyi Híradó* c. politikai lapot (1832–1848) és melléklapjait: a *Nemzeti Társalkodó* c. történeti és irodalmi hetilapot (1832–1844) és a *Vasárnapi Újságot* (1834–1848) – az utóbbit csak kiadta, szerkesztője Brassai Sámuel volt. Az Erdélyi Híradónak 1844-től Ocsvay Ferenc volt a felelős szerkesztője.

² JOHN: Vidéki levéltárca. Pápa. (Három nap Pápán.) = *Regélő Pesti Divatlap* 2 (1843) 14. sz. (augusztus 17.) 441–445., 15. sz. (augusztus 20.) 474–479.

helyi értelmiségi, aki jobbító szándékú észrevételeiért is támadások keresztútjába kerülhetett.

A látogató 1843-ban Győr felől érkezett Pápára, az itt töltött három nap alatt közelebbről megismerte a várost. Leírását a rövid és hosszú magánhangzók mai helyesírás szerinti jelölésével, az egyéni helyesírási sajátosságok (pl. tárcza, piacz, tölték, csatornya, menyinyire, könyűket, egészség, rosz, stb.) megtartásával, lábjegyzetekkel ellátva közöljük. A kiegészítéseket szögletes zárójelbe tettük.

HUDI JÓZSEF

REGÉLŐ, PESTI DIVATLAP.

Második év' második fele.

Kiadja és szerkeszti Garay János.

Csütörtök, 14. sz. aug. 17. 1843.

Megjelenik minden héten kétszer egy dívat képpel. Előfizetheti minden h. postahivatalnál. Külföldre csak a bécsi postánál. Kolozsvárott t. Mehes utczán. — Ára félre. helyben 5 ft. postán 6 ft. pengő pénz. Kiadó hivatal, Uri-utczá, Trattner-Károlyi ház' második udvara' második emeletében.

RHABARBARA.
(Eredeti beszély).
I. A' sötét álarczos.

Fővárosunk' némelly vidor kolomposainak szeszélyéből egy ugynevezett tavaszi farsangon álarczos bál hirdettetett. Az ujdonság mint mindig magyarjainknál — megtette hatását, 's a' tánczterem felé rohogó fogatoknak nem volt szere száma.

Benn a' hanga közt ingerkedő dominok' sivitásai 's szépelgő arslánkák' szóváltásai zajlának, mint midőn a' kolompok' csengése vig pásztorzenékel zúg le a' bércekről.

Jöttek számosan álarcztalanok is, kik részint néma nézők, részint ingerkedők' tárgyai valának, és köztök egy

angyal, szebb mindeneknél, kiről a' költő ezt mondaná:

Állítsd areczzal a' nyugoti bércekre,
midőn n' hajnaliv keleten felpirúl,
és a' világ összeveti kelettel nyugotot.

— Tedd szemét az ég' azur kupjára
's égő tüze mellett holddá válik a' nap.
— Szeme a' szív' tavaszának napja,
's a' szerelem' virágának éltető sugára.

S Julia valóban gyöngye volt a' nőknek, a' hon' fiatalai imádkázták őt, a' külföldiek „Erdély' szépségé”-nek nevezék; de Julia' szíve felett még bölcsőjénél kockát vetett a' szülői gondoskodás, 's a' gyermekjegyet szebb érzelmű ifjaink csak imádkázták, szeretni nem merék.

14

Vidéki levéltárca. Pápa. (Három nap Pápán). Déli tizenkét óra volt, midőn a' Győrből Pápára vezető úton a' pompás urasági lak mellett, és a' nagy kiterjedésű piacon felnyúló főtemplom előtt kocsim elhaladván, a' „Griff” fogadó³ kapuja alatt megállta.

A' kocsmáros⁴ félig német, félig magyar nyelven szokott vendéglői modorban üdvözlővén, kíváncságra egy illy mezővárosban nem is reménylhetők, igen díszes szobába vezetett. – Midőn kérdései' következtében három napi ott mutatásomat tudatom vele, azonnal ajánlá szolgáltatát a' szobám mellett levő kaszinobai bevezetésre.⁵ Miután öltönyeimet másokkal felváltam, kértem ígéretének teljesítésére.

A' casino' teremeibe léptemkor mondhatom, kitűnő magyar szívességgel fogadtattam, kivéven néhány uracsokat⁶, kiknek utazás vagy idézés által nagy városokba, nem volt alkalmuk azon rossz visszavonuló szokást letenni, melyet idegenek' ellenében láthatni tőlük. – A' terem, melybe először léptem, elég tágas, 's a' kilátás a' piacra elég szép; hogy az ízléses rendezést, és kaszinoba illő bútorokat nem láthatni, ez igen kevés aesthetikai ízlésre mutat. A' tisztaságra általánosan kevés figyelem látszik fordítani, az ujjnyi poros asztalokra nem mertem kalapomat letenni.⁷ – A' tekeasztal körüli szolga is tisztátlanul volt öltözve, de azt becsülhetni benne, hogy a' nemzeti színekhez ragaszkodik, ugyanis nyakkötője veres volt, 's a' zöld öltöny' könyökein az ártatlanság' színe világítja ki, és ezt talán mind azért, hogy anya nyelvünket nem tudván, így tüntethesse ki ragaszkodását nemzetiségünkhöz.

³ A Griff fogadó ekkor a Nagytemplonnal szemben a Fő tér és a Fő utca sarkán (a mai Fő u. 1. szám alatt) álló uradalmi vendégfogadó volt, amelyet az Esterházy-uradalom bérbe adva hasznosított. NÉMETH-SZABÓ 1989. 64. Az épület történetéről lásd LÁSZLÓ 2004. 5–28.

⁴ A „Griff” bérlője az 1830–1840-es években Frank Ignác volt, aki 1838-ban a kaszinónak is tagja volt. HUDI 2001. 27.

⁵ Az Uri Kaszinó Frank Ignáctól a Griff fogadó emeletén bérelt termeket. A kaszinó alapszabálya a tagok számára lehetővé tette, hogy Pápára látogató ismerőseiket is bevigyék a kaszinóba, így a rendezvényeken vendégként nem egyleti tagok, nők és férfiak egyaránt részt vehettek.

⁶ Az *urak* helyett a korabeli sajtó gyakran használta a tréfás hangulatú *uracsok* kifejezést. Néhány pápai *uracs* rossz szemmel nézte és kelletlenül fogadta a kaszinóba látogató idegent.

⁷ Nyáron a kaszinó ritkán szokott rendezvényeket tartani, ezért tűnhetett a nagyterem gondozatlannak.

A' szűk kiterjedésű olvasó szobába nyíló ajtó' irányában függ gr. Széchenyi István' arcmása.⁸ A' kép' hátulja a' vaskapus tájékat ábrázolja, melynek egyik szikláján ül a' nagy honfi, kezei kardján nyugosznak, pedig a' lelkes gróf' kezei nyugodni nem szoktak. – A' gömbölyű asztalon, melly inkább nyugvó szobába mint casinoba illő nyugágy előtt áll, láthatni, a' *Hírnököt*⁹ kivén, minden nemzeti hírlapot, úgy szinte néhány jelesek a' némethoniak közül is.¹⁰ A' *Világ*¹¹ egy igen sötét szegletbe[n] nyugodott. Az *Athenaeum*¹² igen tiszta volt. A' *Pesti hírlap*¹³ mindenki szívesen olvassa; a' *Regélőt*¹⁴ különösen azok, kik a' társalgási fokozatok miatt történt és történő visszaélések' ellenségei. — Mondták, hogy egy bizonyos úr, ki az igazságot nem szívesen látja maga előtt megjelenni, nagyon törekedett a' *Regélőt* kitiltatni a' casinóból, de akaratja által nevetségessé tette magát.

A' társaság' könyvtára már igen szép számú, mert főczélja a' jobb magyar könyvek' megszerzése által a' tudományok' és művelődés' terjesztése, és a' literatura' ismertetése.¹⁵ Ezen igen szép célokhoz hihető idővel – ha a' pénztár'

⁸ Gróf Széchenyi István arcképét a kaszinóban 1838. december 2-án a kaszinó olvasótermében avatták fel, az avatóbeszédet Vermes Illés kaszinói elnök tartotta. Megfestetéséről 1834-ben határoztak. – Cs. S. – W. F. O.: A pápai casino' ünnepe 1838. december 2kán. = Társalkodó 7 (1838) 100. sz. (december 15.) 394–395.

⁹ A *Hírnök* 1837–1845 között Pozsonyban Orosz József (1790–1851) szerkesztésében mintegy 2000 példányban megjelenő színvonalas kormánypárti konzervatív politikai lap volt. A Széchenyi István elleni támadásoknak vált a szócsövévé. KÓKAY 1979. 403–414.

¹⁰ A kaszinó könyvtárában 1848-ban a következő német nyelvű lapok, folyóiratok, évkönyvek voltak: *Allgemeine Zeitung* (1834–1846), *Bilder Magazin* (1834), *Blätter aus [der] Gegenwart* (1834), *Jahrbücher der Geschichte* (1836), *Theater Zeitung* (1839–1847), *Militair Schematismus* (= *Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthum*; év nélkül szerepel). SOMODY 1848. 37–53.

¹¹ A *Világ* 1841-ben indult Vajda Péter szerkesztésében liberális politikai hírlapként, de a szerkesztőváltásnak köszönhetően néhány hónap leforgása alatt a konzervatív erők legjelentősebb lapjává vált. 1844 júniusában szűnt meg, szerepét a *Budapesti Híradó* vette át. KÓKAY 1979. 731–748.

¹² Az *Athenaeum* c. pesti politikai-társadalmi-irodalmi folyóiratot, a liberális ellenzék központi orgánumát Bajza József és Vörösmarty Mihály adta ki 1837–1843 között. Bajza a *Pesti Hírlappal* és a divatlapokkal való céltalan versengésbe belefáradva, 1843 végén megszüntette a folyóiratot. Történetéről lásd részletesen KÓKAY 1979. 496–559.

¹³ *Pesti Hírlap* liberális ellenzéki politikai lap (1841–1849) volt, 1841–1844 között Kossuth Lajos, a liberális ellenzék vezére szerkesztette. 1844 elején 5200 előfizetője volt. 1844. július 4-én Szalay László, a centralista irányzat képviselője vette át a hírlap szerkesztését. KÓKAY 1979. 665–730., 1759–1777.

¹⁴ *Regélő Pesti Divatlap* (1842–1844) és folytatása, a *Pesti Divatlap* (1844–1848) új divatlap volt, amely a női közönségnek íródott. Garay János, majd Vahot Imre szerkesztette. A nemesi liberalizmust, a népiességet szolgáló központi folyóirat volt. KÓKAY 590–607. 1848-ban a leltár szerint a *Pesti Hírlap* (1841–1847) és a *Pesti Divatlap* (1844–1847) kezdettől olvasható volt a Pápai Casinóban. SOMODY 1848. 49.

¹⁵ A kaszinó könyvtára 1848 elején a következő szakokból állt: I. Tudományos tartalmúak; II. Politikaiak; III. Utazásiak; IV. Szépirodalmiak; V. Egyveleg. SOMODY 1848. 37–50.

terjedelme engedi – még az *aesthetica*i ízlés’ terjesztése is fog csatlakozni. – Egy órát tölték az olvasó teremben, midőn S¹⁶ barátom, kivel Némethoni utazásom’ alkalmakor volt szerencsém megismerkedni, szokott udvariasságával hozzám lépven, örömét jelenté a’ véleml találkozás felett, és azonnal megkért, lennék három napig vendége. – –

Miután lelkes nevének, ki valódi mintája az anyai szeretet’ és női hűségnek, bemutatott, a’ piatzon épült főtemplomot – a’ pápaiak szerint öreg templomot – szemléltük meg. A’ ritka nagyságú, de rendetlen piaczon lévő egyház egy a’ legszebbek közül hazánkban. Létét gróf Eszterházy püspöknek köszöni.¹⁷ Az oldalfalak márványozottak. Bolt iver’ gyönyörű festéseit Maulbertsch¹⁸ bécsi festész’ mester-kezei készíték. A’ főoltárkép Sz. István’ megkövezését¹⁹ ábrázolja, mellynek gyönyörű eredetijét a’ bécsi Belvedere-ben láthatni, – ha nem csalódom Tintoretto²⁰ készíté. Az oltár’ oldalainál felnyúló oszlopok között Sz.[ent] István és László’ életnagyságot haladó, fehér márványból készült szobrai állnak. A’ balfelöli kápolnába[n] Raphael’ ülő madonnájának igen remek másolatja függ az oltár felett. Alig bírtam ezen gyönyörű másolattól megválni, pedig, mint vezetőm állítá, Pápán igen sokan vannak, kik ezen az anyai szeretetet, gyermeki ájtatosságot, és művészi ihletést olly hűn ábrázoló művet nem is ismerik. — Az oltár alatt üveg lapoktól környezve egy szentnek földi maradványai nyugosznak.²¹ –

¹⁶ Feltehetőleg Széki Albert/Béla (Kölked, 1814. augusztus 29. – Pápa, 1871. november 21.) kollégiumi tanár (1838–1853) is, aki tanulmányait Berlinben folytatta 1837–1838-ban. Ha az S-szignó nem névrövidítés, szóba jöhet még Tarczy Lajos (Hetény, 1807. december 6. – Bécs, 1881. március 20.) kollégiumi tanár, aki szintén Berlinben tanult.

¹⁷ A plébániatemplomot vagy öregtemplomot gróf Eszterházy Ferenc egri püspök, pápai földesúr építtette 1774–1786 között a középkori templom helyén, belső berendezését követően 1795. május 3-án szentelték fel. Az építtető elképzeléseit az Esterházy család tatai építész, Fellner Jakab (1722–1780) és Grossmann József (1747–1785) valósította meg. NÉMETH–SZABÓ 1989. 38., MEZEI 2017. 9–10.

¹⁸ A mennyezet freskóit Franz Anton Maulbertsch (1724–1796) osztrák festőművész készítette 1782–1783-ban. NÉMETH–SZABÓ 1989. 39. Maulbertsch neve nyomdahirával jelent meg.

¹⁹ Szent István első vértanú a templom és a város védőszentje volt, alakja a Belsőváros címére is bekerült. A főtemplom mennyezetének három freskója Szent István vértanú életének három fontos eseményét örökítette meg. (A Belsőváros 1834. évi magyar köriratú pecsétjének rajzát lásd: HUDI 1995. 106., és színesben a kötet borítóján.)

²⁰ Téved, Jacobo Tintoretto (1518–1594) a velencei reneszánsz festészet kiemelkedő alkotója volt. A Belvedere nevű nyári palotát Bécs városkapuin kívül Savoyai Jenő herceg (1633–1736) kiváló hadvezér és művészetbarát Lukas von Hildebrandt építésszel építtette magának. Az Alsó-Belvedere 1712–1715, a Felső-Belvedere 1717–1723 között épült, a termeket neves olasz mesterek festették. Ma az épületegyüttes múzeumi célokat szolgál.

²¹ A szentélyhez bal oldalon kapcsolódó Mária-kápolnában az oltárasztal alatti üvegkoporsóban Szent Martialis római vértanú teteme látható magyar díszruhában. A Diocletianus császár

Hátirányban a' templommal, környezve facsoportoktól áll a' földes uraság' kétszárnyú épületje, most a' lelkes gróf Eszterházy Károly'²² nyári mulatóhelye. Mint barátom mondá, egykor falakkal és sánczokkal volt kerítve, honnan a' pápaiak most is Várnak nevezik.²³ – A' kert nagyon szép utakkal, kellemes nyugvó helyekkel, a' legszebb fa- és virág csoportokkal van ellátva. A' nagy üvegház telve legritkább külhoni növényekkel. – Igen neveli a' kert' szépségét a' Tapolcza vize, melly épen közepét metszi át, 's mellynek ágya egészen ki van deszkázva. Partjait szomorú fűzek szépítik. A' patak' forrását Pápáról fél órányira fekvő Tapolcza²⁴ falu' közepén láthatni. – Kár hogy az illy közeli évé forrástól még eddig csatornya nem vezetett a' városba, miután a' jó viz Pápán ritkaság.²⁵ – Minden esetre jobb lett volna azon bizonyos summa pénzt, melly a' templom előtt egy kő alatt van eltemetve, csatornyákra használni. – Ez előtt a' kertbe a' lakosságnak szabad bemenete volt, de egypár év óta, nem tudni bizonyosan miért, – tiltva van a' bejárás. Hihető a' fiatalság a' növényekben sok kárt okozott, vagy –²⁶ Legyen bár miként, annyi bizonyos, hogy a' tilalom által eddigi egyetlen séta helyüktől meg vannak fosztva a' lakosok. Innét M-r úr²⁷ kőedény' gyárába mentünk.²⁸ Az épület igen nagy, hogy a' dolgozók a' fél házát edénynyel elláthassák, de alig látni száz működő kezét. – Ennek okát könnyű megfejtetni. Az agyag, mennyire tudom, igen jó és tiszta, megvolna az akarat is, de hiányzik az egyén, ki az anyag' keveréséhez értene. Már ha a' tulajdonos nem ért a' vegyítéshez, és nem is ért, mert soha sem tanulta, fogadjon olly egyént, ki ahhoz ért és ez által olly helyezettetésbe²⁹ hozhatja gyárát, hogy a' külhoni edényekkel is kiállhatná a' versenyt, míg így

alatt vértanúságot szenvedő Szent Martialis tetemét Esterházy Károly püspök 1783-ban hozatta Rómából Pápára. NÉMETH-SZABÓ 1989. 40–41., MEZEI 2017. 13.

²² Gróf Eszterházy Károly (Bécs, 1799. november 3. – Heitzing, 1856. december 2.) Pápa város és a pápai uradalom földesura, 1845–1848 között Győr vármegye főispánja.

²³ A várkastély körüli várfalakat a Fő tér rendezése során bontották le a XVIII. században.

²⁴ helyesen: Tapolcafő

²⁵ A vizet 1898-ban vezették be Tapolcafőről Pápára. NÉMETH-SZABÓ 1989. 27. A vízbázis épülete ma is látható a Tapolcafőről Pápára kivezető főút jobb oldalán.

²⁶ A mondat nincs befejezve, talán a cenzúra húzatta ki a szövegrészt.

²⁷ Mayer [György] úr

²⁸ A pápai kőedénygyárat a XVIII. század második felében alapították, 1818-ban 56 ezer forint értékű árut értékesített Magyarországon és Ausztriában. 1866-ban szűnt meg. HORVÁTH-TÓTH 1936. 116. Mayer György kőedénygyárában ekkoriban hetente 3000 edény készült, a cég a „Mayer György Pápan” márkajegyet használta termékein. HUDI 2001. 32. Az 1840-es évek derekán a kőedénygyárban 27 munkást alkalmaztak. ROSOS 1848.

²⁹ nyomdahiba, helyesen: helyezettetésbe (értsd: helyzetbe)

majd a' közellévő herendi gyáros³⁰ közméltánylatot érdemlő szorgalma által egészén el fog nyomatni. – Van M–r úrnak gőzerőművel ellátott posztó gyára is, mellynek felállítása a' tulajdonosnak becsületére válik.³¹ (Vége köv.)

Pápa. (Vége). Jövő napon a' Nő k ó r h á z a t³² és ahhoz kapcsolt ő r ü l - t e k ' h á z á t³³ tekinténk meg. Az első a' Csúzy és Eszterházy családoknak köszöni fenállását, és vagyontalan nőbetegek' felfogadására szolgál. Gróf Eszterházy Miklós ő nagys.[ága] évenként ezer forinttal szaporítja az intézet' [t]őkéjét³⁴, a' betegek' könnyebb tartása' tekintetében. Sokáig éljen a' nemes lelkű gróf, ki olly sok könyűket szárított, olly sok nyomornak segítséget nyujta! – Az intézet egy a' legszebb, legczélszerűbb és tisztább kórházak közül. Nem úgy a' hozzákapcsolt örültek' háza. – Nem volt jó gondolat a' kórházhoz illy közel építeni észbetegek' lakát, még rosszabb, hogy a' javuló betegek' számára szükséges szabad helyről gondoskodni senkinek sem jutott eszébe. A' szobák Meisner' légfűtésével³⁵ láttatnak el, de az építész a' szükséges ismeretek' hiánya miatt rosszul számolt, és így míg az egyik oldal' szobái fürdőmelegek, a' másik oldal jéghideg. A' tisztátlanság itt elérte a' főbb fokot. Vannak még ezen intézetnek sok hiányai, mellyeken segíteni eleget iparkodik a' derék főorvos³⁶, kinek kormánya alatt áll, de alaptőke hiánya miatt kezei kötvék. Mind a'

³⁰ A herendi porcelángyáros Fischer Mór (1799–1880) volt. A tőkeerős Fischer 1839-ben társult Stingl Vince herendi vállalkozásába, melyet rövidesen megszerzett magának. 1840-től megkezdte az üzem bővítését és korszerűsítését. A pápai látogatás idején már a gyár egyedüli tulajdonosa volt. 1847-ben 40 munkást foglalkoztatott. Tevékenységéről lásd ROSOS 1848., HUDI 1998. 57–58., 122–124., SZÜTS 2011. 9–15.

³¹ Az angol gőzgépekkel felszerelt Mayer György-féle posztógyárban ekkoriban hetente 500 rőf jó minőségű, belföldön értékesített posztót gyártottak. 1847-ben 32 munkást alkalmazott. ROSOS 1848., HUDI 2001. 32.

³² A pápai női kórházat vagy a Rozália Francisca asszonykórházat 1816-ban alapította Csúzyné Tallián Rozália, alapítványát gróf Eszterházy Miklós és felesége, Royasin Francisca egészítette ki. Az 1840-es években a 12 ágyas kórházban évente 200–300 beteg nőt kezeltek. HUDI 2001. 44. A kórház alapításáról, működésének korai szakaszáról lásd: JAKAB 2012.

³³ Az „észbetegek kórháza” 1837-ben létesült közadakozásból a gróf Eszterházy Miklós által ingyen adott telken, benne évente 8 tébolyodottat és 2 veszett állatok által megmart személyt ápoltak, 1837–1846 között Veszprém vármegyéből és a szomszédos megyékből 125 személyt gyógyítottak benne. Felügyeletét Veszprém vármegye Pápán lakó másodfőorvosa látta el. HUDI 2001. 44.

³⁴ A szó első betűje nyomdahiba miatt kimaradt.

³⁵ A légfűtés egy módja; Paul Traugott Meissner (1778–1864) erdélyi születésű bécsi politechnikai intézeti vegytanár 1821-ben fedezte fel és hozta divatba; több szoba arányos fűtését az építésszek nem minden esetben tudták megoldani. Ebben a rendszerben a szobákat kívülről fűtötték, a felmelegített levegőt földalatti csatornán vezették be a helyiségekbe.

³⁶ Felsőöri Cseresnyés Sándor (1786–1854) Veszprém vármegye másodfőorvosáról van szó, aki 1848-ig Pápán lakott.

mellett sikerült fáradhatlan szorgalom által, ezen hiányok' daczára is már igen sok örültnek előbbi egészségét helyre állítani. Legyen áldott érte a' lelkes férfiú! – Mint hallam, az örültek háza a' főorvos úr' indítványa' következtében alapít[at]atott.

Innét a ref. főiskola' épületébe mentünk. Az épület két emeletű, egy a' legidősb házak közül.³⁷ Külseje visszataszító, – belseje nem vonzó. – A könyvtár egy pár ezer kötetekre megy, és újabb időkben annyira szaporodik, hogy rövid idő alatt a' hely' szűke miatt más teremről kell gondoskodni, ami már most sem ártana. – Így van a természettani műszerekkel is, ezeknél szebbeket hazánk' bármely újabb gyűjteményiben sem láthatni. – A gyönyörű műszerek egy igen szűk szobácskában vannak úgyszólván egymásra rakva. Kitűnő szépségű ásványokkal is bír a főiskola, melyek közt ritka példányokat láthatni, de ezek a' hely' szűke miatt rendezetlenek, és így legszebb hatásukat elvesztik. Ugyan ezen terem' egyik szögletében teszi vegytani kísérleteit a' fáradhatlan szorgalma és bő tudományosságáról szintűgy mint emberszeretetéről ismeretes Tarczy L.[ajos] tanár úr, kinek a' haza és az ifjúság olly sok szépet és hasznost köszönhet. Ő az, ki mások' előítélete ellen olly sokat, olly fáradhatlanul küzdött a' győzelemért, melyet elérnie kellett. – Van a ref.[ormátus] főiskolának könyvnyomdája is néhány év óta.³⁸ Az itt készült könyvek bizton kiállják a' versenyt bármelyikkel, melly a pesti sajtókból kerül ki. Nem lehet nem említenem azon kitűnő szíves készségét az akkori senior urnak³⁹, mellyel irántunk volt, ugyan is a' természettani műszerek használatát, mennyire azokat nem ismerénk – tudatá velünk, és minden érdekest a legnagyobb szívességgel mutatt meg.

Harmadik napon a' „Zene-iskolát” tekinténk meg.⁴⁰ Ezen szép intézetet a' lelkes földesuraság és egy polgári részvényes társaság alapítja és tartja fen[n].

³⁷ Az ókollégiumot Mándi Márton István igazgatósága alatt, 1793–1794-ben építették, 1804-ben bővítették. TRÓCSÁNYI 1981. 116–119.

³⁸ A református főiskola nyomdát a Dunántúli Református Egyházkerület alapította 1837-ben az V. Ferdinánd által 1837. január 5-én kiadott privilégiumlevél alapján. A nyomda 1838 májusában kezdte meg működését, 1949. december 29-én államosították, ezután a megyei nyomdává vált telephelye lett. Első vezetője 1838–1841 között a későbbi neves kecskeméti nyomdász, Szilády Károly lett. TRÓCSÁNYI 1981. 227., HORVÁTH 1986. 23–38., 114.

³⁹ A főiskolai senior a diákönkormányzat vezetője volt. Az 1842/43. tanévben Farkasdy Károly későbbi nyéki (kápolnásnyéki), majd gárdonyi lelkész volt a senior. Az 1843/44. és 1844/45. tanévben Dömjén Ferenc váltotta a seniori hivatalban. BORSOS 1901. 12.

⁴⁰ A városleírás szerint a városi zeneiskolát Bocsor István kollégiumi tanár állította fel az 1840-es években. HORVÁTH–TÓTH 1936. 47. A pápai zeneiskolát 1841-ben valójában részvéesz alapon, egyleti formában szervezték meg, fenntartásáról a Villax Antal elnökletével működő

Minden részvényesnek joga van az intézetbe egy tanítványt járatni. Theindl Bódry⁴¹ úr a' fiatal szorgalmas tanító, szintolly jeles zeneművész mint dalszerző. Kár hogy szép tehetségét nemzeti dalokra nem fordítja. – A „havasi ártatlanság” című dalát, melly Bécsben nyomtatásban is megjelent, szerencsések voltunk tőle hallani, és bizton mondhatjuk: hogy ha a' tanító úr szép tehetségeihez szorgalmat és stúdiumot csatol, tőle sok szépet reménylhetünk. Az ifjúság szép előmenetelt tesz kormányja alatt. Ezen szép intézetnek hosszú létet, és a' szorgalmas tanító urnak méltó jutalmat óhajtunk, nálunk mind a kettő ritkaság. – –

A társalgási élet Pápán igen rossz állapotban van, minek csupán azon nők okai, kik számtalan megrovások daczára, nem bírnak elég erővel egy igen rossz szenvedélytől – a' játéklapoktól⁴² megválni. – Milly gyermekeket nevelhet olly anya, ki szenvedélyes kártyásnő, ítélje meg az olvasó. – Kár az időt nemesebb foglalkozásra nem fordítani. – Jó volna a' jövőre is gondolni, midőn azt fogjátok hallhatni: „milyen az annya ollyan a' leánya” – és a' most serdülő leánykák is szépen odahaza fognak maradni mint a' mostaniak. Hogy vannak

Hangászegylet gondoskodott. 1844-ben a nyilvános hangversenynek akkora sikere volt, hogy az egylet újabb három évre meghosszabbította ténykedését. HUDI 2009. 194., HORVÁTH 2016. 15. A „Hangászegyleti szabályok” egy nyomtatott példánya meg volt a kaszinó könyvtárában. SOMODY 1848. 48.

⁴¹ Theindl Bódog / Félix szudéta-német származású zenész, karmester, zeneszerző. 1810-ben Theindl Alajos és Streit Mária házasságából született az Olmütztől északra fekvő morvaországi Bergstadt (ma Horní město, Csehország, bruntáli járás) nevű városkában. (Bátyja, az 1807-ben született Izidor 1827-ben a veszprémi székesegyház kórusmuzsikusa, 1867-ben zeneigazgatója lett.) 1839-ben már Pápán zenetanár, 1841–1847 között volt a pápai zeneiskola tanára. 1844-ben a fegyveres polgárság újonnan alakult 25 tagú zenekarát tanította díjmentesen. 1847-ben költözött Pápáról Szombathelyre, ahol 1847–1858 között a székeskáptalan succentora lett. 1850-ben a szombathelyi születésű Sinkovits Rozáliát vette feleségül. 1848-ban két muzsikussal, Klepeisz Józseffel és Schückel Ferencsel együtt rendezte a kottatárat és elkészítette a ma is meglévő katalógust. A katalógusban szerepel saját szerzeményei között 2 mise, 1 graduálé és 4 offertórium. Ezen kívül a kottatárnak ajándékozta 2 kéziratos egyházi énekgyűjteményét is. Karmestersége alatt élte a szombathelyi székesegyház zenei együttese a virágkorát. Német-osztrák és cseh kismertterek munkáival nagymértékben bővítette a kottatárat, miközben modernizálta zenekarát. 1858-ban súlyos betegsége miatt állásáról lemondott. SZIGETI 1977. 261., 294., HUDI 2009. 197., Theindl Izidorról lásd M. TÓTH 1998. 26., 30., 78., 88., 124., M. TÓTH 2009. 221., VARGA 2009. 813. – Hangászat. Pápai hangverseny... = Honművész 1 (1839) 4. sz. (január 13.) 30. – Vegyes közlemények. Pápa, apr. 27-én. = Hirnök 8 (1844) 36. sz. (május 7.) 208. (Ez Theindl Bódog eddigi, pápai adatokkal kiegészített legteljesebb életrajza.)

⁴² A vidéki városi nők kártyaszendvélyének bírálata újságírói toposz, gyakran használták, nemegyszer kiegészítve azzal, hogy pénzben játszanak. A bírálattal szerették volna elérni, hogy a nők jobban bekapcsolódjanak a társasági életbe.

Pápán igen tiszteletre méltó hölgyek, azt gondolom[, hogy] nem szükség itt említeni. –

Ezen játszó nőtársaságba csak olly férfiak juthatnak, kiknek kedvök van pénzüket elveszteni. Ki nem játszik, annak e' körben nincs becse. – A' fensőbb társalgási éledekben köztök nem részesülhetni. – És hiszi-e ön, szép olvasóné, hogy ezen körben igen gyakorta van szó az ifjúság' neveletlenségeiről? – Ha a' fiatalság előtt azon út elzáratik, mellyen a' társalgáshoz, illő művelődéshez juthatna, ha a' szükséges nőkkeli társalgástól elzáratik, ugyan kit okozhatni, ha nem olly kényesen bánnak ép[p]en ezen nőkkel, kik ezt okozák – mint azok óhajtanák? – –

Hozzátok szólok, tisztább keblű hölgyek! Nyissátok meg az utat, melly társaságtokba vezet, az ifjúságnak. Ti vagytok egyedül, kik az ifjakkal mindent tehettek, csak akarnotok kell. Azon szóra, melly piruló ajkaitokról hangzik, szelíd lesz a' legvadabb férfi – tietek a' tulajdon, hogy bennünket nemesen érezni tanítsatok, tőletek mi olly édes szívesen tanulunk, olly örömet teljesítjük óhajtasaitokat, hogy becsülésteket megnyerhessük. Ti bírjátok a' zsarnokot megszelídíteni, tietek az erő a' vas szíveket meghódítani. – Akarjátok csak azt, mit tenni erőtkben van, és nem lesz okotok panaszkodni, hogy az ifjúság csak a' kávéházakban⁴³ szeret időzni, – csak aljas vigalmakat⁴⁴ keres. – – Izleltessétek meg velök a' nőkkeli társalgás' kellemeit, és tapasztalni fogjátok, miképen a' fiatalság igen boldognak fogja magát érezni, ha üres óráit kellemes társaságokban töltheti. – Az eszköz kezetekben van, ha nem használjátok, ön szégyentek. – – Ennyit Pápáról a' viszonylásig.

John.

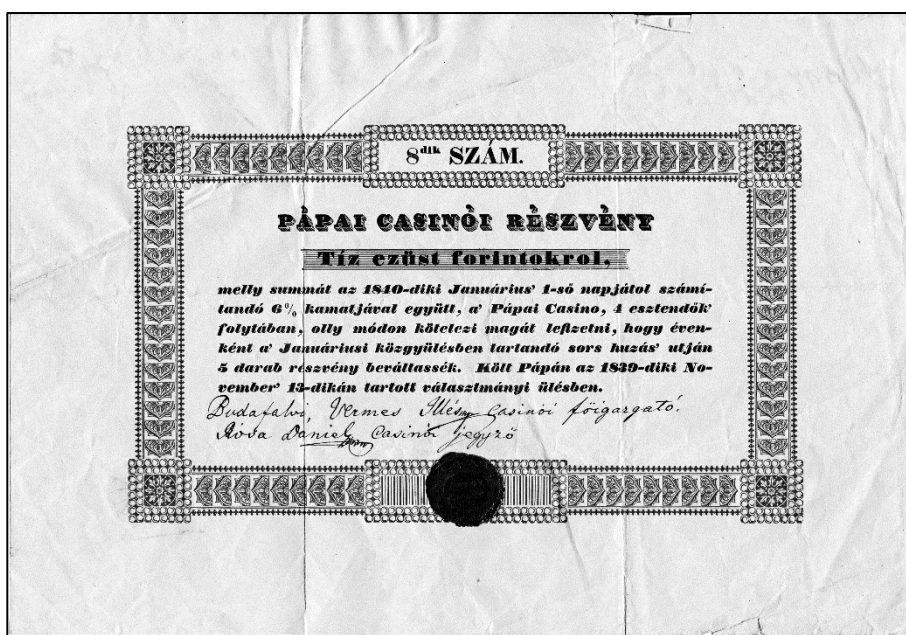
⁴³ A kávézás divatja a magyarországi vidéki városokban, mezővárosokban a XVIII. század második felében, főképp II. József uralkodása alatt terjedt el.

⁴⁴ A kártyázás is az „aljas vigalmak” közé tartozott, azt a kollégiumi törvények is tiltották, érte büntetés járt.

IRODALOM

- BORSOS 1901 = BORSOS István: A pápai evang. reform. főiskola könyvtárának katalógusa és rövid története. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1901.
- HORVÁTH 1986 = HORVÁTH József: Fejezetek a pápai nyomdászat történetéből. H. n. [Veszprém.] 1986.
- HORVÁTH 2016 = HORVÁTH Adrián: Két évszázad fűvészenéje Pápán. Kiadja a Pápai Fűvészek Egyesülete, Pápa, 2016.
- HORVÁTH–TÓTH 1936 = HORVÁTH Elek –TÓTH Endre: Pápa megyei város múltja, jelene és környéke. Pápa ismertető leírása. A Főiskolai Nyomda kiadása, Pápa, 1936.
- HUDI 1995 = HUDI József: Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1847). Pápa, 1995. (Fejezetek Pápa város történetéből, 2.)
- HUDI 1998 = HUDI József: Herend története. Egy bakonyi falu múltja és jelene. Kiadja a Herendi Német Kisebbségi Önkormányzat. Veszprém, 1998.
- HUDI 2001 = HUDI József (szerk.): Források Pápa város 1848/49. évi történetéből. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2001. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 2.)
- HUDI 2009 = HUDI József: Könyv és társadalom. Könyvkultúra és művelődés a XVIII–XIX. századi Veszprém megyében. Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, Budapest, 2009.
- JAKAB 2012 = JAKAB Réka: „A BETEG ASSZONYI NEM ISPITÁLYA”. Női kórház Pápán a 19. század elején. = ifj. Bertényi Iván – Géra Eleonóra – Richly Gábor (szerk.): „Taníts minket úgy számlálni napjainkat...” Tanulmányok a 70 éves Kósa László tiszteletére. Budapest, 2012. 227–258.
- LÁSZLÓ 2004 = LÁSZLÓ Péter: A Nádor-termi Pápa-festmény. A pápai főtér a 17–18. században. = Pápai Múzeumi Értesítő 2004. 5–28.
- M. TÓTH 1998 = M. TÓTH Antal: Újra hallom szép szavát. Veszprém zenéje 1762-től a kiegészítésig. Kiadja az Új Horizont Folyóirat és Könyvkiadó Alapítvány, Veszprém, 1998.
- M. TÓTH 2007 = M. TÓTH Antal: A veszprémi székesegyház 18–19. századi zenéje. Veszprémi Érseki Könyvtár, Veszprém, 2007. (A veszprémi főegyházmegye múltjából, 19.)
- MEZEI 2017 = MEZEI Zsolt: „Az Úr csarnokai”. Történelmi egyházak temlomai Pápán és a pápai járásban. Kiadja a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 2017.
- NÉMETH–SZABÓ 1989 = NÉMETH Adél – SZABÓ Lajos: Pápa. Panoráma, Budapest, 1989. (Magyar városok)
- ROSOS 1848 = N. Veszprém megye első alispánjának Szent Király Szabadgyai Rosos István urnak a’ megye állapotjáról 1847-ik évre készített hivatalos jelentése. Veszprém, 1848.
- SOMODY 1848 = Pápai Casinó könyv 1848-ra. Az 1848ki télhó 2kán tartatott közgyűlés’ rendeléséből kiadta Somody József casinoi jegyző. A’ Ref. Főiskola’ betűivel, Pápa, 1847. [Nyomdahiba, helyesen: 1848.]
- SZIGETI 1977 = SZIGETI Kilián: A szombathelyi egyházmegye egyházi zenéjének története. = A 200 éves szombathelyi egyházmegye emlékkönyve (1777–1977). Szerk. Tóth Imre. Szombathely, 1977. 243–430.

SZÜTS 2011 = SZÜTS István Gergely: A műhelytől a szalonig. A herendi porcelánmanufaktúra a monarchia idején. Veszprém, 2011. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai, 24.)
TRÓCSÁNYI 1981 = TRÓCSÁNYI Zsolt (szerk.): A pápai kollégium története. Tankönyvkiadó, Pépa, Budapest, 1981.
VARGA 2009 = VARGA Béla: Veszprém város lexikona. Felelős kiadó: Varga Béláné. Veszprém, 2009.

A Pápai Kaszinó 1840-1844 között érvényes részvénye
(DREKK O.794/519.4.)